రత్నగర్భ

తూరుపోలంనుంచి వస్తోన్న రామిరెడ్డి కుడికాలు గట్టుమీద పట్టుతప్పి పక్కకు జారింది. మాగాటి గట్టుమీద చేతులానించి బలువుగా చేలోకి వాలిపోయాడు రామిరెడ్డి. బలువుగా వంగిన రామిరెడ్డి వెన్నెముకలో బాధ కలిగి నీరసంగా మూలిగాడు. తన కాళ్ళకింద భూమి తన్ను మోసం చేసినట్టుంది. అవును ఆ భూమి తన్ను మోసం చేసింది. తన కాళ్ళకు ఆ మాగాటి రేగడి మట్టిలో నడవడం అలవాటు లేదు. నలభైసంవత్సరాలుగా గట్టి నేలమీద నడిచిన రామిరెడ్డికి ఆ జావుడు నేలమీద నడక ఎలా సాగుతుంది?

అస్తమించుతూన్న సూర్యుని అరుణకాంతులు బంగారు వన్నెల వరిచేలపై వాలిపోతున్నాయి. పైరుగాలి అలల తెరలకు బంగారువన్నె లీనుతూ వరికంకులు బలువుగా సోలిపోతున్నాయి. నీలిరంగుల నిర్మలాకాశంలో తెల్లటి మబ్బులు అల్లిబిల్లిగా పరుగులు తీస్తున్నాయి. నీలిపిట్టల కలకలలూ, బారులుతీరి గూటికి చేరుతున్న తెల్లటి కొంగలూ, ఏటిలో తెరచాప లెత్తుకొని పోతూన్న పడవలూ, పంటకాలవ సులువులలో జలజలా; మావులమీదగా దూకుతోన్న చేపల తళుకు బెళుకులూ, పచ్చిగడ్డిలోంచి నెట్టుకుని వస్తోన్న నత్తగుల్లలకంపూ, యీని వాలిపోయిన పంటచేలపైనుంచి వస్తోన్న తియ్యటి గాలి తెరలూ రామిరెడ్డి శరీరాన్ని తాకినా, హృదయాన్ని కదిలించ లేకపోతున్నాయ్.

మోకాలిపై ఎడంచేయి ఆనించుకొని, గట్టుపై కుడి చేతినినొక్కిపట్టి నీరసంగా లేచి నుంచున్నాడు రెడ్డి. ముందుకు అడుగెయ్యబోయిన రామిరెడ్డిని, గనెంమీద ఎదురుగా బారెడెత్తున పడగవిప్పి నుంచొన్న నాగుపాము నిలేసింది! పామును చూసి రామిరెడ్డి కొయ్యబారిపోయి, శిలలా నిలబడిపోయాడు. కదిలిమెదలని రెడ్డినిచూసి తాచు పక్కకు తిరిగి కలుగులోకి వెళ్ళిపోయింది. పాము వెళ్ళినవైపే చూస్తూ నుదుటపట్టిన చెమటను తలపంచతో తుడుచుకొన్నాడు.

గండం తప్పిందన్న సంతోషం రామిరెడ్డికి ఏకోశానా కలగలేదు. నాగేంద్రుడు కాటందుకొన్నా తన హృదయంలో రగులుకుపోతూన్న కొలిమి చల్లారేది. తనపై క్రూరసర్పానిక్కూడా జాలి గలగలేదేమో! ఎంతకాలం పరులపంచలో ఘూడిగం? ఎన్నాళ్ళు యీ కానిదేశంలో బానిసత్వం? ఎన్ని రోజులు జీవిచ్ఛవంలా బతకడం? జీవిత ఆశలన్నీ అడుగంటిపోయినై. బతికిందే బతుకు. గతంలోనే తీపి, మిగిలినదంతా చేదూ, నరకం. ఇక యీ జీవితానికి శాంతిలేదు. ఆ చల్లటి మృత్యుదేవత వడిలోనే శాంతి, హాయి.

తను నడుస్తూన్న నేల తనదికాదు. ఈ దేశం తనది కాదు. ఈభూములు తనవికావు. ఈపంటలు తనవికావు. బరువుగా వంగిన వరికంకులు తనవికావు. పంటకాలవనీళ్ళు తనది కాదు. కోసివేసిన వోదెలు తనవికావు. కట్టివేసిన వరి కుప్పలు తనవికావు. జనపచిత్తుల్లోంచి బయటికొస్తూన్న లేత మొక్కలు తనవికావు. అల్లుకుపోతోన్న పెసరతీగలు తనవికావు.

ఈ ఆ సిరి, ఆ సంపద, ఆ జీవితం, ఆ నేల, ఆ గాలి, ఆ నీరు, అవేవీ తనవికావు. తను తనవాడుకాడు. తనలోని రామిరెడ్డి ఇప్పుడులేడు, వుంటే ఇంకా బతికుండడు, బతికినా ఇలాంటి బతుకు బతకలేడు.

రామిరెడ్డి తల్లో వుప్పెన కెరటాల్లా ఆలోచనలు సాగి పోతోన్నాయి. శరీరంలో రక్తం వేగంగా ప్రవహిస్తోంది. నరాలు పైకి వుబికాయి. బాధ, గుండెల్లో మంట, కనిగుంటల్లో నీళ్ళు. ఎడతెగని ప్రవాహాలు, దారీతెన్నూ లేని ఆలోచనా, ఒకటే ఆలోచన.

గతాన్ని తవ్వుకొని ఆనందిస్తున్నాడు. ఏడుస్తున్నాడు. తిరిగి తిరిగి గతంలోకే పోతోన్న రెడ్డి ఆలోచనలు—తన దేశం, తనవూరూ, తన పొలాలూ, తనపంటలూ, తనగొడ్లూ, తన యిల్లూ, తనవాళ్ళు—

పశ్చిమ దిక్కంతా రాగకాంతితో స్నిగ్ధమైపోతోంది. కొండలూ, వాగులూ, చెట్లూ, పొలాలు ఎర్రటి కుంకుమ వర్ణాన్ని పూసుకొంటూన్నాయ్. సూర్యుడు కొండలచాటున చేలల్లోకి పోతున్నాడు. రామిరెడ్డి ఫాలభాగంపై స్వేతబిందువులు యింద్రధనుసుల్ని కల్పించుతున్నాయి. పచ్చటి చేలల్లోకి దిగిపోతూన్న సూర్యభగవానుడు రామిరెడ్డికి ఆశలు కల్పించి జాలిగా పిలుస్తోన్నట్టుంది తనతో రమ్మని—తను పుట్టి పెరిగిన పురిటిగడ్డకు, పోతుగడ్డకు-జన్మభూమి రత్నగర్భకు.

* * *

రామిరెడ్డి రాయలేలిన రత్నాలసీమలో పుట్టాడు, అక్కడే పెరిగాడు. రామిరెడ్డి తాత ముత్తాతలుకూడా ఆగడ్డ

మీదే పుట్టి పెరిగి, ఆ మట్టిలోనే కలిసిపోయారు. ఆరునెల్ల నాడు రామిరెడ్డి కుటుంబంతో సహా వున్నవూరు వదిలేసి బ్రతుకుతెరువుకోసం కోస్తాప్రాంతానికొచ్చాడు. గుంటూరు జిల్లా రెడ్డిపాలెంలో ఓ మోతుబరిరైతు పంచజేరి తలదాచు కొంటూ, ఆ రైతుకు చిన్నా పెద్దా పొలంపనులు చేసిపెట్టూ కాలాన్ని ఎలాగో వెళ్ళదీసుకొస్తున్నాడు. సంక్రాంతిపండుగ ముందునాడు పొలాన్నుంచొస్తూన రామిరెడ్డికి తన గతజీవితం గుర్తొచ్చింది—

రామిరెడ్డిది అనంతపురంజిల్లా కోటిపల్లి గ్రామం. అతని ముందు ఏడుతరాలవాళ్ళు ఆ గడ్డమీదేపుట్టి ఆ గడ్డలోనే కలిసిపోయారు. రామిరెడ్డి పెళ్ళయేనాటిదాకా బీదరైతుల్లోనే లెక్క. రెడ్డి భార్య సీతాలక్ష్మి కాపరానికొచ్చినదగ్గర్నుంచీ రామిరెడ్డి పట్టింది బంగారమై కలిసొచ్చింది.

సీతాలక్ష్మి కాపురానికొచ్చిన మూడోసంవత్సరంలో కొడుకుపుట్టాడు. ఆ సంవత్సరమే దొడ్డోవున్న కర్రావు కోడె దూడను పెట్టింది. ఇంట్లో పసివాడి తప్పటడుగులూ, దొడ్లో లేగదూడ చెంగనాలు. జీవితంలో తొణికిసలాడుతోంది. ఆ యేడే రామిరెడ్డికి ఓ ఐదుపుట్ల ధ్యాన్యపురాసుల్తో గాదెలు నిండిపోయాయి. రెడ్డి పని మూడుపువ్వులూ ఆరు కాయ లుగా వుంది.

తమ్ముడు చెన్నారెడ్డిని పట్నం చదువుకు పంపిచాడు రామిరెడ్డి, పెద్దవాడైపోతూన్న తండ్రి పాపిరెడ్డి కొడుకు బల వంతంమీద అరకకట్టడం మానేసి నీడపట్టున కూర్చొని యింటి పనులు చూట్టం మొదలుపెట్టాడు.

రామిరెడ్డిమాత్రం అహర్నిశలు పొలంలోనే వుండి పని చేసుకొంటున్నాడు; రెడ్డికి తన కష్టం అక్కరకొస్తోన్న కొద్దీ భూమిమీద మమకారం, గౌరవం పెరిగిపోతూంది; రెడ్డి భూమినినమ్మాడు. నమ్మిన రెడ్డిని భూదేవి తన చల్లని పంటల చేత్తో సాకింది. సంపదలవడిలో పొదువుకొంది.

రామిరెడ్డి గ్రామస్థుల్లో తల్లో నాలికలా మెసులుకొనే వాడు. పదిమందిలోను "అవును" అనిపించుకొన్నాడు. తోటి వాళ్ళను గౌరవించి గౌరవం తెచ్చుకొన్నాడు. ఒరుల కష్టాలకు సానుభూతిచూపించాను. బాధలో వున్న వాళ్ళకు ఓచేయి అదించటానికి వెనుకాడేవాడు కాదు. ప్రశాంతమైన గ్రామ వాతావరణంలో రైతు కుటుంబ సంప్రదాయాల ఒరవడిలో జీవితనౌకను తోసుకు పోతున్నాడు. భార్య సీతాలక్ష్మి చుక్కాని పట్టింది.

రామిరెడ్డి భారీ విగ్రహం. ఎముకపుష్టికి తగ్గ కండలూ; కండలపై తేలిన నరాలు. విశాలమైన నుదురు, ఎత్తైన పొడుగాటి ముక్కు. లోతుగావున్న కనిగుంటల్లో రాగివర్ణపు కళ్లూ-నిండుచూపు, బలువైన కనురెప్పలూ, గుబురు నొసలూ, పైకితేలిన చెంప యెముకలూను.

రామిరెడ్డిని ఒకసారి చూస్తేచాలు మళ్ళీ మర్చిపోలేం. వందమందిలోవున్నా రెడ్డి యిట్టే కంట్లోపడ్తాడు. తలపై ముందుభాగం అంటకత్తిరేసిన జుట్టూ, సగం దగ్గర్నుంచీ పొడుగాటి జూలు; పొంకంగా వేసిన ముడి మెడమీద వాలి పోయి వుంటుంది. వెడల్పాటి చెవులు. ఎడంచెవుకున్న ఎర్ర

రాయిపోగు రామిరెడ్డి ముఖానికేదో తెలియని ఆకర్షణ యిస్తూంటుంది.

చాయనచాయకు తగ్గ గట్టిబళ్లూ, విశాలమైన ఛాతీ రెడ్డికి నిండుతానాన్ని యిస్తూ వుంటయ్. కండలు తిరిగిన దండలూ, కాయలుకాచిన అరిచేతులూ, భూమికుంకే నడక, రామిరెడ్డి నిలువెల్లా రైతుబిడ్డ; తనువెల్లా కష్టజీవిలా వుంటాడు.

రామిరెడ్డిది నిర్మలహృదయం. కలుపుగోరు తనంగల రైతు. మంచితోనే మంచిన సాధించాలనే తత్వం.

రామిరెడ్డికి తగిన భార్య సీతాలక్ష్మి భర్తతోటిదే లోకం. ఆయన ఆనందమే తన ఆనందం. ఆయన సుఖమే తన సుఖం అనుకునేది. పొలాన్నుంచి అలిసొచ్చిన భర్తకు అమృతాన్ని వర్షించేది. ఆహ్లాదాన్ని కలిగించేది. ఆమె హృదయం ఓ పచ్చని మైదానంలావుండేది రెడ్డికి.

లక్ష్మి నేర్పుగా యింటి పనులన్నీ చూసుకొనేది. ఇంటినిగురించి బెంగ రెడ్డికి ఏనాడూ లేదు. ముసలి మామ, వయసులోవున్న మరిది, వాళ్ళ మనస్తత్వాల్ని అర్థంచేసుకొని మెలిగేది.

ఆమె యింట్లో తిరుగుతూంటే నిజాగా శ్రీలక్ష్మి తిరుగుతోన్నట్టే వుండేది రెడ్డికి. సీతాలక్ష్మిది దబ్బపండువంటి రంగూ, పలచని శరీరం, అంత పొడుగూ కాదు, అంత ఎత్తూ కాదు. కోలముఖం. కోటే రేసినట్టు ముక్కూ, విశాలమైన గుండ్రిటి కళ్లూ, హృదయాన్ని పట్టుకొనే చూపులూ, అం

దాల్చి చిందించే వయసు వొంపులతో నిజంగా సీతాలక్ష్మి శ్రీ లక్ష్మిలావుంటుంది.

చల్లనిచూపూ, మెల్లనినడకా, మెత్తనిమాటా, స్నిగ్ధ హృదయంగల సీతాలక్ష్మిని రామిరెడ్డి మనసారా ప్రేమిం చాడు.

కొత్త సంవత్సరం వచ్చింది. సీతాలక్ష్మి మళ్ళీ కడు పుతో వుంది.

ఆకాశంలో తొలకరి మబ్బులుపట్టి చల్లగాలి వీచింది. బసవన్నలు రంకెలువేశాయి. రైతులు అరకలుకట్టి మెట్టసాగు చేస్తున్నారు. తొలికరి వానలు కురిసిభూమి పదునైంది. రామి రెడ్డి చేలో విత్తనాలు చల్లాడు. మొక్కలు పైకి వస్తూండగా జల్లువాన: మొక్కలు పెరిగి పైకొచ్చాక జడివానలూ కురి సిన్నై. ఏపు గాలి, తీపిపంట. ధాన్యరాసుల్తో రామిరెడ్డి గాదెలు నిండిపోయిన్నై.

రంయిన మరో సంక్రాంతి వచ్చింది. ఇంటింటా పచ్చని తోరణాలూ, అలుకులూ, ముగ్గులూ ముంగిళ్ళలో రంగవల్లికలు. వాడవాడా సంబరం. వీధివీధీ వుత్సవాలు. గృహి ణుల కళ్ళల్లో కాంతులూ, ఆశలూ. పసికందుల మనసుల్లో సంతోషం, రైతుల హృదయాల్లో శాంతి. ఏమూల చూసినా క్రాంతి, మధుర సంక్రాంతి. మకర సంక్రాంతి. రామిరెడ్డి ఆనంద వెల్లువలో మునిగిపోయాడు.

ఆ సంవత్సరం మళ్ళీ రామిరెడ్డికి పదమూడు పుట్ల ధాన్యం ఎక్కువగా పండింది. సీతాలక్ష్మికి ఆడపిల్ల పుట్టింది. దొడ్లోవున్న కర్రావు ఈసారి పెయ్యదూడను పెట్టింది.

ఓ శుభ ముహూర్తాన దంపతుల కూతురుకి భాగ్యమ్మ అని పేరు పెట్టుకొన్నారు. భాగ్యమ్మ నిజంగా భాగ్యమే! భాగ్యమ్మ పుట్టినదగ్గర్నుంచీ రామిరెడ్డి పని నిమ్మకునీరెత్తినట్టుంది. రెడ్డి అదృష్టం పండింది.

భాగ్యమ్మ పుట్టిన ఏడే రామిరెడ్డి కొత్త యింటికి పునాదులు తీయించాడు. పడమటి గోడకు పునాదివేస్తూండగా బంగారపు కణికలు దొరికిన్నై! అదంతా తన కూతురు అదృష్టమే అనుకొన్నాడు రెడ్డి. దాంతో మరో ముప్పై ఎకరాలు కొనేశాడు. ఇప్పుడు దాదాపు ఏభైఎకరాల పొలం, ఐదరకల సేద్యం, యిద్దరు జీతగాళ్ళూ. రామిరెడ్డి గ్రామంలో ముఖ్యుల్లో ఒకడు.

భాగ్యమ్మకు మూడేళ్ళు నిండినై. నత్తినత్తిగా మాటలు చెప్తోంది. కొడుకు బాలిరెడ్డికి పదోఏడు వచ్చింది. ఆవు దూడకు పచ్చి పరకలు మేపుతున్నాడు. రామిరెడ్డి చప్పున తేలొచ్చిన కోడె దూడకు అర్రుచేశాడు. బలువుగా లాగుతోన్న యింటి ముసిలెద్దు—పుల్లెద్దును కాడికిందనుంచి తప్పించి, గిత్తను ఎల్లెద్దుకు జత గలిపేడు.

కాని ఆ యేడు ప్రకృతి చిన్నచూపు చూసింది. ఆ తొలినీటి మబ్బులు లేవు. తొలకరి వానలులేవు. ఆ చల్లటి నీటిగాలి లేదు. ఆ కొత్తమట్టి కంపులు లేవు. ఆకాశమంతా పొడిమబ్బులు, వడగాలి.

రైతులు ఆశగా మింటికేసి మబ్బుల్ని చూశారు. దీనంగా బీటలుతీసిన తన భూమిల్ని చూసుకొన్నారు. పొడి గాలిని పెదవులతో తాకుతూ ఆశలతో—నీటి మబ్బులకేసి చూశారు.

రామిరెడ్డి ఆశలు అడియాశలయాయి. ప్రకృతి దేవత పగ పట్టింది. వరుసగా ఒకటీ, రెండూ—మూడు సంవత్సరాలు అదే వడగాలీ, పొడమబ్బులూ, అడియాశలూ, నిట్టూర్పులూను.

ఆకాశంలో తెల్లటి మబ్బులూ, ప్రజల హృదయాల్లో కారుచీకట్లూ అలుముకుపోయినై. జనంలో జవంలేదు. మనుషుల్లో బలం వుడిగిపోయింది.

క్షామదేవత విరుచుకుపడింది. మృత్యువు విలయ నృత్యం సాగించింది! పైశాచికం వికటాట్టహాసం చేసింది!!

చెరువులు ఎండిపోయినయ్. గాదెల్లో ధాన్యం ఖాళీ అయింది. గాదెలకింద పందికొక్కులు స్వేచ్ఛగా తిరుగుతున్నయ్! బావుల్లో నీళ్ళు వట్టిపోయినయ్. మనుషులకు అన్నంలేదు. నీరులేదు. పశువులకు మేతలేదు.

దాదాపు ముప్పైవేల చదరపుమైళ్ళ వైశాల్యం అంతా పొయ్యిమీది పెనంలా మాడిపోతూవుంది. అరవై లక్షల జనం నల్లుల్లా మాడి చస్తున్నారు. నూటపది డిగ్రీల వేడి. అగ్నిగుండంలోని సమిధల్లా మనుషులూ, పశువులూ ఆహుతైపోతున్నారు. "అనాథులంతా, అభాగ్యులంతా అసహాయులంతా.'

ఎక్కడాతిండిలేదు. గంజిలేదు.నీళ్ళులేవు. నేలంతా ఎండిపోయింది. కాలవలూ, చెరువులూ బావులూ ఎండిపోయినై. పంటలు మాడిపోయినయ్. చేలోచల్లిన విత్తు కూడాదక్కలేదు. చెట్లూ, చేమలూ మాడిపోయినయ్. అరణ్యాలుకూడా మాడిపోయినయ్. పచ్చటి బీళ్ళన్నీ

గోధుమవన్నెకు తిరిగిపోయినయ్. సీమంతా ఓ మండుటెడారి అయిపోయింది.

రామిరెడ్డి యింట్లో ఆఖరి పిడికెడు జొన్నలు అయిపోయినయ్. కుటుంబం అంతా, సీతాలక్ష్మి భద్రంగా దించి వుంచిన చింతవిత్తులు తింటూ కొద్దిరోజులు గడిపారు. అవీ అయిపోయినయ్. పిల్లలిద్దరూ ఏరుకొస్తున్న ఎండుటాకులూ చెట్టు బెరడులూ వుడకబెట్టుకు తింటున్నారు.

ఏనుగంటి రామిరెడ్డి పీనుగులా అయిపోయాడు. ముసలాడు పాపిరెడ్డిపొట్ట వెన్నుపూసకు అంటుకుపోయింది. పిల్లలకు పక్క టెముకలు బయటపడినయ్. సీతాలక్ష్మి అస్థిపంజరంలా అయిపోయింది. కళ్ళల్లోనే ప్రాణాలు.

దొడ్లో పశువులు జీర్ణకంకాళాలు అయిపోయినయ్. మేతలేదు. నీళ్లులేవు. తలలు నేలకు ఆనిస్తోన్నాయి. నాలికలు చాచి ముట్టెలు మట్టిలో కుమ్ముతున్నాయి!

రామిరెడ్డి యింట్లో మృత్యుదేవత కాలుపెట్టింది! వరుసగా విరుచుకు తింటోంది. పెయ్యదూడ చనిపోయింది. చనిపోయిన దూడ తలను పటుక్కున కొరికింది నల్లావు! గోమాత సాధుత్వాన్ని మరచిపోయింది. మానవుడిలోని దైవత్వం నశించింది. రాక్షసత్వం విజృంభించింది.

మగవాళ్ళు యిళ్ళువదలిపోతున్నారు. స్త్రీలు వురులు పోసుకుని చనిపోతున్నారు. తల్లులు పిల్లల్ని చంపి ఆత్మహత్య చేసుకొంటున్నారు. పిడికెడు జొన్నలూ - గుక్కెడు నీళ్ళకూ తల్లి బిడ్డను అమ్ముకొంటూంది. చిరుతపులులు అడవుల్లోంచి బయటికొచ్చి ఊళ్ళమీదపడుతున్నాయి. అంటువ్యాధులు అలుముకుపోతున్నాయి.

పీక్కుపోయిన డొక్కలూ, పొడారిన గొంతులూ, ఎండిపోయిన పెదవులూ, నోటికి దొరికిన దేన్నయినా – ఆకూ, అలం, గొడ్డూ, బిడ్డా దేన్నయినా సరే ఆకలిమంట చల్లార్చుకోటానికి.

మానవత్వాన్ని అమ్ముకున్నా గుక్కెడుగంజి దొరకటంలేదు. జీవరాసులు సర్వనాశనం ఐపోతోన్నాయి. తోలు ధరకు పశువుల్ని కసాయివాడికి అమ్మేస్తోన్నారు. కళేబరాలు గుట్టలు పడిపోతున్నాయి. ఎముకలు రాసులు పడిపోతున్నాయి. రాబందులూ, మనుషులూ పోటీ పడుతుతున్నారు, ఎముకకు అంటుకొన్న మాంసపుముక్క కోసం! తెగి పడిపోయిన తలలు అడుగుతున్నాయి దీనికారణం ఏమిటని? నేలకు రాలిన పుర్రెలు ప్రశ్నిస్తోన్నాయి ఆకాశం వంక చూసి! మొగ్గలోనే రాలిపోయిన శిశువుల శవాలు శపిస్తోన్నాయి! దేముడెక్కడ! పార్టీలెక్కడ! నాయకులెక్కడ! అని ప్రజలు ప్రశ్నిస్తున్నారు.

ప్రభుత్వం అక్కడక్కడా గంజి సత్రాలు తెరచి, కరువు పనులు మొదలుపెట్టింది. కోటిపల్లికి ఐదుమైళ్ళ దూరంలో రోడ్డుపని మొదలుపెట్టారు. మగవాళ్ళకు పదణాలూ, ఆడవాళ్ళకు అర్ధరూపాయి కూలి యిస్తున్నారు.

రామిరెడ్డి పనిలోకి వెళ్ళాడు. పగలల్లా రాళ్ళు పగలకొట్తున్నాడు. సౌభాగ్యాన్ని మోసిన సీతాలక్ష్మి మట్టి తట్టలు మోస్తూవుంది. 'హాలాలబట్టి పొలాలదున్నిన' రామిరెడ్డి రాళ్ళు పగల కొట్తూన్నాడు!

రెండు వారాలు పనిచేయించుకొని రెండురోజులకు మాత్రం కూలియిస్తున్నాడు. రోడ్డు కంట్రాక్టరు.

రామిరెడ్డి ఎముకల్లో మూలుగు కరిగిపోయింది. వెన్నెముక విరిగిపోయింది. సీతాలక్ష్మి ఎముకలు పెట్టి కుట్టిన తోలు సంచిలా అయిపోయింది! కదిలే ఓపిక లేదు. మెదిలే సత్తువ లేదు. మనుషుల్లో జవం చచ్చిపోయింది. జీవం ఆరిపోతోంది! పాపిరెడ్డికి చూపు తగ్గిపోయింది. తడువుకుంటూ పోయి గంజిసత్రం దగ్గర నిలబడుతున్నాడు. అక్కడ రద్దీ ఎక్కువైపోయింది. ఒకరోజున కళ్ళు కనబడని ముసలోణ్ని పక్కకు తోసేశారు. అప్పటినుంచీ ముసలాడు మనవణ్ని తోడు తీసుకుపోతున్నాడు.

ఆరోజు గంజిసత్రంముందు హడావిడిగా వుంది. మహా నాయకుడెవరో వచ్చారట. గంజికూడా రుచిచూసి చాలా బాగుందన్నాడట. రోజూ తను తాగేది యిలాగే వుంటుందట. అయితే అందులో కొంచెం పాలూ, పంచదారా, ఇందులో కొంచెం నీళ్ళు, వుప్పూ - అంతేనట భేదం! వుప్పుగంజే ఆరోగ్యానికి మంచిదనికూడా శెలవిచ్చాడట!

ఆయనగారు అటు వెళ్ళగానే సత్రంముందు రద్దీ ఎక్కువయింది. జనం తోసుకొని తొక్కుకుంటున్నారు. ఎముకలు గూళ్ళు వొరుచుకొంటున్నాయి! ఆ గంజికికూడా నోచుకోని వాళ్లు విరుచుకొని కిందపడిపోతున్నారు.

గంజికిపోయిన తాతా మనుమడూ ఎంతసేపటికీ తిరిగిరాకపోతే, రామిరెడ్డి గంజిసత్రం దగ్గరకు వెళ్లాడు.

ఆతోపిడిలో ముసిలాడు వెనుకపడిపోయాడు. కుర్రోడికి ఓ గ్లాసెడు గంజి దొరికింది. మనుమడు

తాతదగ్గరకు గంజిగిన్నె తీసికెళ్ళి కూర్చున్నాడు. ముసలాడు ఆత్రంగా గిన్నె నోటికందుకొని అంతా తాగేస్తూంటే, బాలిరెడ్డి 'నాకునాకు' అంటూ గిన్నె పట్టుకుని లాగుతూ ముసలాడిపై తలపడ్డాడు. ముసలాడు వాళ్ళ చుక్కకూడా మిగల్చకుండా గంజంతా తాగేశాడు. గంజికోసం గుంజులాడుతూన్న తాతా మనమల్ని చూసి రామిరెడ్డి కంపించి పోయాడు. "చూడు నాన్నా! తాత అంతా తాగేశాడు - వూఁ వూఁ" అని ఏడుస్తూ బాలిరెడ్డి తండ్రికాళ్ళకు చుట్టుకున్నాడు.

తండ్రి గుండెలు తరుక్కుపోయాయి. రెడ్డి వూహకు అందని దృశ్యం! అయినా కళ్ళముందే జరిగింది.

రామిరెడ్డి కొడుకు చేతిలోవున్న గిన్నె తీసుకొని జనాన్ని తోసుకుంటూ గుంపులో జొరబడ్డాడు. వాలంటీర్లు జనాన్ని సర్ది 'క్యూ'లో నుంచోబెట్టారు. ఒకవైపు ఆడవాళ్లూ, రెండోవైపు మగవాళ్ళూ క్యూలోనుంచొని ఒక్కొక్కరే గంజి తీసుకొంటున్నారు.

వాలంటీర్లు వొక్కొక్కళ్ళకే గంజిపోసి పంపుతూన్నారు. ఎముకలు కట్టిన తోలుసంచీల్లా అన్నార్తులు వరుసల్లో కదిలిపోతున్నారు.

క్యూలో నిలబడ్డ రామిరెడ్డిని వెనుకనుంచి "బాబుగారూ!" అని పిల్చారు. పిలుపు విని రెడ్డి వెనక్కి తిరిగి చూశాడు.

పెద్దపాలెగాడు నరిసింహులు. తూలిపోతూ యజమాన్ని చూసి అన్నాడు—

"దొరగారూ! మీరుకూడా యీ గంజినీళ్ళకోసం వచ్చారా!"

రామిరెడ్డి అభిమానం దెబ్బతిన్నది. ఏమనాలో తెలియలేదు. నివురుగప్పిన నిప్పుపైన గాలివూదాడు నరసింహులు. 'మీరుకూడా-?' అన్నమాట రామిరెడ్డి పేగుల్ని తోడేసింది. ఏదో తెలియనిబాధ ఆకటిబాధకంటే దారుణంగావుంది రెడ్డికి. రైతుకూ, పాలెగాడికి మొదటిసారిగా తెలిసివుంటుంది; అందరి కడుపుల్లోవున్న ఆకలిబాధ ఒకటేనని. దానికి యజమానీ సేవకుడూ బేధంలేదు.

అయినా, రెడ్డికి ప్రాణంపోతూన్నా అభిమానం మాత్రం చావలేదు. అక్కణ్ణుంచి వెళ్ళిపోదామనుకున్నాడు. కాని ఎదురుగా తండ్రి తెచ్చే గంజికోసం కొండంత ఆశపెట్టుకొని నుంచొనివున్న కొడుకు కనిపించాడు. అలాగే క్యూలో నుంచొని ఒక్కొక్క అడుగే ముందుకు జరుగుతున్నాడు.

అంతలోనే "బాబుగారూ బాబుగారూ!" అంటూ నరసింహులు కళ్ళుతిరిగి కిందపడిపోయాడు. పడిపోయిన నరసింహులుని లేవదీసి తనముందు పట్టుకొని నుంచోబెట్టుకొన్నాడు రెడ్డి.

క్షుధార్తుల శకటం కదిలిపోతోంది! ముందున్న పాలెగాడికి గంజి దొరికింది. రామిరెడ్డి వంతువచ్చింది. రెండు చేతుల్లో గిన్నెత్తిపట్టుకున్నాడు. గంజిపోస్తోన్న వాలంటీరు

పోయబోతూ టక్కున ఆగాడు. వెంటనే మరో యిద్దరు వాలంటీర్లు రామిరెడ్డిని రెక్కలు పట్టుకొని బయటకు నెట్టారు. పక్కన కూర్చొనివున్న అధికారి అన్నాడు – "ఎద్దులా వున్నావు. పనిచేసుకోలేవూ? ఇక్కడ ముసలాళ్ళకు ఆడాళ్ళకు పిల్లలకూ మాత్రమే గంజిపోసేది."

రామిరెడ్డి హృదయం గాయపడింది. కళ్ళలో రక్తపు జీరలు కదిలాయి. కొడుకుని, ముసలాణ్ని తీసుకొని యింటి దారిపట్టాడు. ఆడవాళ్ళ క్యూలోనుంచి సీతాలక్ష్మి గంజి గిన్నెతో వచ్చి వాళ్ళను కలుసుకొంది.

అంతవరకూ రెడ్డిభార్యను గంజిసత్రం దగ్గరకు పంప లేదు. కాని ఆ రోజు ఆమె భర్తకు తెలియకుండా వచ్చింది. గంజిగిన్నెతో వస్తూన్న భార్యను చూసిన రెడ్డికి గాయంమీాద సూదులు పొడిచినట్టయింది! లక్ష్మి భర్తకళ్ళ లోకి భయంగా జాలిగాచూసింది. కాని రెడ్డి ఆమెవంక చూడలేదు. నలుగురూ మౌనంగా యింటికి నడిచారు.

మృత్యుదేవత జీవితంతో దోబూచులాడుతోంది! రెడ్డి భార్యతో యింట్లో కాలుపెట్టేసరికి తమ నల్లకుక్క భాగ్యమ్మ కాలుపట్టుకొని యీడ్చుకుపోతూ ఎదురైంది. తల్లిగుండెలు బాదుకొంటూ బిడ్డపై పడిపోయింది. రెడ్డి లోతుకుపోయిన కుక్కపొట్టలో వొక్క తన్నుతన్నేడు. కుక్క అరుస్తూ, విల విలం తన్నుకుంటూ అక్కడే పడిపోయింది! అది ఆ ఇంట్లోనే పుట్టింది; అక్కడే పెరిగింది. అక్కడే ఇంటిపై కాకిపాల

కుండా కాపలా కాచింది. లక్ష్మిచేతి అన్నంతిని బతికింది. ఆ లక్ష్మి బిడ్డనే తినబోయింది. అయితే ఏం? ఆకలి!

రెడ్డి ఏచేతుల్తో పెంచాడో: ఆ చేతుల్తోనే దాన్ని చంపాడు. అది చిన్నప్పట్నించీ ఏ కాళ్ళను విశ్వాసంతో నాకిందో ఆ కాళ్ళే తన్నాయి. ఇది ఎవరితప్పు? చనిపోయిన కుక్కదా? బతికున్న రెడ్డిదా?

అలా కుక్క లాక్కుపోతూన్నా భాగ్యమ్మ ఏడవ లేదు. పిల్లలు ఏడవటం మర్చిపోయారు. భాగ్యమ్మనోట మాటలేదు, పలుకూలేదు. ఊరికే తండ్రివైపు చూసేది. తండ్రి కూతురు చూపుల్ని చూడలేక కిటికీలోగుండా పశువుల దొడ్లోకి చూసేవాడు - పిల్ల పిచ్చిగాచూస్తూ పెదాలు తడుపుకొనేది. తల్లినోటి కందించినగంజి మింగుడుపడలేదు. మూడురోజులపాటు అలా వెర్రిగా చూసి నాలుగోరోజు కళ్ళుమూసుకుంది భాగ్యమ్మ. లక్ష్మి భర్తకళ్ళల్లోకి చూసింది, రెడ్డి వాకిట్లోగుండా బయటికి చూశాడు. మాడిపోయిన చెట్లు; నెర్రలు విచ్చిన పొలాలు; ఎర్రదుమ్ము కమ్మున్న రోడ్డూ; దూరాన కొండల నునుపు.

కోటిపల్లి గ్రామ ప్రాంతాల్లో శవాలకు భద్రత లేకుండాపోయింది. నక్కలూ, తోడేళ్లూ రాబందులూ విచ్చలవిడిగా తిరుగుతున్నాయి. మనుషులూ మృగాలూ ఒకటే వేట! కళేబరాల వేట. బొమికలకంటిపెట్టుకున్న మాంసంకోసం. మనుషులకూ జంతువులకూ అస్తిపంజరాలే ఆస్తి! ఓపక్కన శవాల్ని మనుషులు పాతేస్తుంటే మరోప్రక్క తోడేళ్లు బయటికి లాగుతున్నాయి.

తన భాగ్యమ్మను, చిట్టితల్లిని కుక్కలు బతికుండగానే లాగిన్నై. బతికుండగా భాగ్యమ్మను కుక్కల దాడినుంచి కాపాడలేకపోయాడు. భాగ్యమ్మ శవాన్నైనా భద్రంగా కాపాడాలి. రామిరెడ్డి తన కూతురు శవాన్ని యింటివెనక వడమటి గోడపక్కనే పాతి పెట్టాడు. అక్కడే రామిరెడ్డికి భాగ్యమ్మ పుట్టిన సంవత్సరం బంగారం దొరికింది. ఆ బంగారపు మట్టిలోనే భాగ్యమ్మను దాచిపెట్టాడు. బంగారం తీసిన చేతుల్తోనే తన బంగారుతల్లిని పూడ్చిపెట్టింది సీతాలక్ష్మి.

ఇంట్లో ఏడుపులు లేవు; పెడబొబ్బలూ లేవు. అంతా చీకటి, నిశ్శబ్దం. వెలుగునీడల్లో జీవితం మృత్యువు దాగుడు మూతలు! బ్రతుకుకూ చావుకూ మధ్య దూరం లేదు. రెండూ పొరుచుకుని నడుస్తున్నాయి. రెంటికీ కనపడుతూన్న భేదం అల్లా కదిలే అస్తిపంజరాలు, కదలని అస్తిపంజరాలు; చరం, అచరం; చలనం, అచలనం; అంతే.

ఆ రాత్రి అరుగుమీద మోకాళ్ళసందున తల పెట్టుకొని కూర్చొన్న భర్తను సమీపించి అంది లక్ష్మి.

"మన పక్కంటి కొండలరెడ్డి పోయాడట"

"ఎక్కడికి?"

"తూర్పుకు. కోస్తాజిల్లాల్లో అన్నం దొరుకుతుందట!"

"హూఁ" నిట్టూర్చాడు రెడ్డి.

"మనంకూడా పోదాం!"

"ఎక్కడికి?"

"అక్కడికే!"

"ఇదంతా వదిలిపెట్టా? మనవూరూ, మన పొలాలూ, మన యిల్లూ వదిలిపెట్టి ఎక్కడికి పోతాం?"

"మనభాగ్యం మట్టయిపోయింది! మనచిట్టితల్లి మన్నయిపోయింది! మన ఆశలు అడుగంటిపోయినై. యింక మనకిక్కడేముంది?" కళ్ళు తుడుచుకుంటూ అంది లక్ష్మి.

"మన చిట్టితల్లితోపాటే మనంకూడా యిక్కడే..." ముఖాన్ని రెండుచేతుల్తో కప్పుకొంటూ అన్నాడు రామిరెడ్డి.

"వీడికోసం? మన మిగిలిన జీవితాశ! వీడికోసమైనా మనం యిక్కణ్ణుంచి కదలాలి." తన వడిలోవున్న బాలిరెడ్డిని భర్తచేతుల్లోకి అందిస్తూ అంది లక్ష్మి.

ఆరునెలల క్రితం చదువు చాలించి యింటికి తిరిగొచ్చిన చెన్నారెడ్డి, అన్న రామిరెడ్డి ఎంతచెప్పినా వినకుండా ఒక ధాన్యం దోపిడీలో పాల్గొని పోలీసులకు పట్టుపట్టాడు. చెన్నారెడ్డికి ఆరునెల్ల శిక్షపడి జైలుకుపోయాడు. ముసలాడు పాపిరెడ్డి చావుబతుకుల పెనుగులాటలో వున్నాడు.

రామిరెడ్డి కోస్తాజిల్లాలకు పోదామా, లేదా అన్న మథనలో పడిపోయాడు. తన పొలాలు, తన ఊరూ, తన యిల్లూ, తనవాళ్ళూ, తన గొడ్లూ ఎలా వదలివెళ్ళడం? ఓపక్కన వాటిపై మమతా, మరోపక్కని దూరపు కొండల నునుపూ; అన్నం దొరుకుతూందన్న ఆశలూ.

భాగ్యమ్మ చచ్చిపోయిన మూడోరోజున భర్తను పిలిచి చెప్పింది లక్ష్మి.

"కృష్ణారెడ్డిగారి పెద్దపిల్లవాడు కనుపించటం లేదట!"

"ఏం అయ్యాడు?"

"ఏమోమరి! ఎవరో ఎత్తుకుపోయినట్టు చెప్పుకుంటు న్నారు" బాలిరెడ్డిని ఎండిపోయిన గుండెలకు హత్తుకుని ఏడ్చింది.

"నేనిక్కడ యిక ఓ క్షణంకూడా వుండలేను! నా బిడ్డను తీసుకొని ఎటయినా పోతాను" అంటూ గిర్రున తిరిగి యింట్లోకి వెళ్ళింది లక్ష్మి.

"సరే! అయితే సామాను సర్దు - రేపే వెళ్దాం!" అంటూ రామిరెడ్డి లక్ష్మివెనకే బాలిరెడ్డిని తీసుకొని యిం ట్లోకి పోయాడు.

కర్రావును, ఇంటి పుల్లెద్దునూ మినహా మిగతా పశు వుల్ని తోలుధరకు అమ్మి ప్రయాణానికి సిద్ధమయ్యారు రామి రెడ్డి కుటుంబం. కావలసిన సామాను రెండు మూటల్లో కట్టి సిద్ధం చేసింది లక్ష్మి. తలుపుదగ్గరగా వేసివచ్చి భర్తపక్కనే నుంచొని కడసారిగా, దిగులుగా యింటివైపు చూసుకొంది లక్ష్మి. రెడ్డి ముసలి తండ్రి, భార్యా, కొడుకుతో యిల్లు వదిలిపోటానికి ప్రయాణమైనాడు. రామిరెడ్డి దొడ్లోకిపోయి బక్క చిక్కిపోయిన బసవన్నను పుల్లెద్దుమూపురు గోముగా నిమిరి, సాగారాడు. సీతాలక్ష్మి గోమాతకు-కర్రావుకు-దణ్ణం పెట్టి ముఖం నిమిరి భర్తవెనకే కొడుకును తీసుకొని సాగింది. కళ్ళు కనపడని పాపిరెడ్డి కొడుకుభుజం పట్టుకొని కదిలాడు.

సాగిపోతోన్న రెడ్డినిచూసి పుల్లెద్దు కాలుతో నేల దువ్వి మోరపైకెత్తి ముందుకు పడిపోయింది! కర్రావు బెను

రుగా, దిగులుగా పడిపోయిన పుల్లెద్దునూ ఇల్లు వదిలిపోతోన్న రైతు కుటుంబాన్నీ చూసింది.

ఎలుకలు తవ్వేసిన ధాన్యపు గాదెలూ, బూజుపట్టిన నాగలీ, వంకెకు తగిలించివున్న మేడీ, దుమ్ముకొట్టుకోన్న బండీ, కూలి పోబోతూన్న సావిడీ,కప్పు రాలుతూన్న ఇల్లూ, ఎద్దులు మేత మేసిన కాళీగాళ్ళు,ఎండకుపగిలిన కుడితితొట్లూ, పగిలి నెర్రిలిచ్చిన ప్రహరీగోడలూ, హీనంగా, దీనంగా, దిగులుగా పుట్టెడు విషాదంతో కడుపు చేతపట్టుకోని పయనమైపోతూన్న రెడ్డి కుటుంబానికి బాధతో మూలుగుతూ వీడ్కోలనిచ్చాయి.

రామిరెడ్డి కుటుంబం కోటిపల్లి పొలిమేరల బయటకొచ్చింది.

దుమ్ము లేస్తూన్న డొంకలూ, మట్టి కప్పుకుపోయిన దోవలూ, ఎండిపోయిన చింతతోపూ, నెర్రిలిచ్చిన చెరువూ, బద్దలైన బండరాళ్లు బీటలు వారిన పంటభూములూ, మూగగా హీనంగా రామిరెడ్డిని సాగనంపాయి. దూరాన కృష్ణవేణీ తల్లి బిడ్డల బాధకు ఘోషిస్తూ పొంగి పొరలి సముద్రగర్భంలో కలిసిపోతూంది. రాజుల్ని గన్న రత్నగర్భ పొత్తికడుపులో బాకు గుచ్చుకొంది!

మహాప్రస్థానం! క్షుధార్తులు పుట్టిపెట్టిన గడ్డను వదలిపోతూన్నారు. పాపిరెడ్డి, రామిరెడ్డి, బాలిరెడ్డి, మూడుతరాల వాళ్లూ పొట్ట చేతపట్టుకొని వున్న ఊరు వదిలిపోతోన్నారు.

కోటిపల్లికి యిరవైనాలుగుమైళ్ళ దూరంలోగా రైల్వేస్టేషన్ లేదు. ఆ మండు ఎడారిలో, ఎర్రదుమ్ము

లేస్తూన్న రోడ్డుమీద తూలిపోతూన్న తండ్రిని ఒకచేత్తో కొడుకుచెయ్యి పుచ్చుకొని నడుస్తూన్న భార్యను మరో చేత్తో ఆనుకొని ఏదో తెలియని ఆశతో రామిరెడ్డి ముందుకు సాగిపోయాడు.

స్టేషన్ యింకా మూడుమైళ్ళు వుండనగా ములాసడు ఓ చెట్టుకింద ఆకలిబాధనుంచి విముక్తుడయి శాశ్వతంగా కళ్ళు మూశాడు.

బ్రతికిచెడ్డ పాపిరెడ్డి ఊరుగాని ఊళ్ళో అదీ, ఓ చెట్టు కింద మట్టయిపోయాడు. "పుట్టి పెరిగిన గడ్డమీద వొరిగి పోయే రాత" లేకపోయింది పాపం పాపిరెడ్డికి.

తండ్రి శవాన్ని లోతుగా పాతిపెట్టే శక్తికూడా లేకపోయింది రామిరెడ్డి చేతుల్లో. పాపిరెడ్డి శవంమీద యింత మట్టి కప్పి, కొడుకూ, కోడలూ, మనుమడూ ముందుకుసాగిపోయారు.

రోడ్లన్నీ రాయలసీమనుండి కోస్తాజిల్లాలకు వెళ్ళిపోతూన్న కరువుబాధితులతో నిండిపోయాయి రైళ్ళన్నీ అన్నార్తుల కుటుంబాలతో కిటకిట లాడిపోతూన్నాయ్. రేపు అదృష్టం కొద్దీ తినబోయే పట్టెడు అన్నంమీద కొండంత ఆశతో కళ్ళల్లో ప్రాణాలు పెట్టుకొని క్షుధాపీడితులు సర్కారు జిల్లాలకు తరలిపోతోన్నారు.

గుంటూరుస్టేషన్ బయట రైళ్ళన్నీ ఆపి అధికారులు టికెట్ లేని ప్రయాణీకుల్ని దింపేస్తోన్నారు. రామిరెడ్డి కుటుంబంవచ్చిన బండి మునిమాపు వేళ గుంటూరు చేరుకొంది; ఔటరు సిగ్నల్ దగ్గర బండి ఆగుతూండగానే వాకిట్లో నిలబడి

నీళ్ళకోసం ఆత్రంగా చూస్తూన్న బాలిరెడ్డి బండిదిగి ఇంజను నీళ్లుపోసుకొంటూన్న కొళాయిదగ్గర పరుగెత్తాడు. రామిరెడ్డి కొడుకుకోసం పెట్టంతా గాలించి బండి దిగపోయే సమయా నికి బండి సాగింది.

తర్వాత తప్పిపోయిన కుఱ్ఱాడికోసం తల్లితండ్రులు ఆ ప్రాంతం అంతా వెదికారు. ఎక్కడా బాలిరెడ్డి ఆచోకీ తెలియలేదు. కన్నతండ్రి గుండెల్లో బాకు గుచ్చిపోయాడు బాలిరెడ్డి. కన్నతల్లి కడుపులో చిచ్చుపెట్టి మరీ పోయాడు బాలిరెడ్డి.

రామిరెడ్డి జీవనజ్యోతి రెపరెప లాడింది. ఆశాజ్యోతి కొడారి పోతోంది. మిగిలిన ఒకే ఒక ఆశకూడా దూరమై పోయింది.

దంపతు లిద్దరూ రాత్రిళ్ళు యిళ్ళముందూ, పగలు హోటళ్ళముందూ అడుక్కుని దొరికింది తింటూ, ఊరు వూరూ తిరుగుతూ ఒక నెలరోజులపాటు ఆ ప్రాంతం అంతా గాలించారు బిడ్డకోసం.

బాలిరెడ్డి వయసులోవున్న పిల్లలు దూరంగా ఎవరు కన్పించినా, ఆశతో పోయి చూస్తూ అంతలోనే నిరాశచెం దుతూ కాళ్ళు బలపాలు కట్టేటట్టు తిరిగి తిరిగి చివరకు రెడ్డి పాలెం గ్రామం చేరారు.

రెడ్డిపాలెంలో మోతుబరి రైతు పంచనచేరి గొడ్ల చావిట్లో వండుకుతింటూ, ఎప్పటికయినా తమకు దూరమైన ఆశాజ్యోతి, తమ బిడ్డ బాలిరెడ్డి తమ దగ్గరకు రాకపోతాడా

అన్న ఆశతో శేషజీవితాన్ని బరువుగా యీడుస్తూ రోజులు దొర్లిస్తున్నారు రెడ్డిదంపతులు.

ఆరు నెలలు గడిచిపోయినయ్. రాయలసీమలో వర్షాలు కురిసినాయి. ఆ వార్త విని రామిరెడ్డి పొందిన ఆనందం చెప్ప టానికి తరంగాదు. మాడిపోయిన ఆశలు చిగురించుతూనే మళ్ళా వాడిపోయినయ్. బాలిరెడ్డి సంగతి యింతవరకూ అంతు తెలియలేదు. రానురాను తల్లి హృదయంలో దిగులు గూడు కట్టుకుపోతోంది.

ఓరాత్రి రెడ్డి భార్యతో అన్నాడు:

"మన దేశంలో వర్షాలు కురుస్తావున్నయ్యంట! ఇక మనూరుపోదాం."

"బాలిరెడ్డి లేకుండా ఎక్కడికీ పోవటం? నాబిడ్డ కళ్ళ బడేదాకా నేనిక్కడనుండి కదలను."

మళ్ళీ రామిరెడ్డి మధనలోపడ్డాడు. తన దేశం, తన వూరూ, తనయిల్లూ, తన భూములూ, తన నాగలీ ఎలుగెత్తి పిలుస్తున్నాయి. తన రాకకోసం ఎదురుచూస్తున్నాయి. అవన్నీ వదిలి కానివూళ్ళో, పరాయి కొంపల్లో, లోకుల భూముల్లో ఎంతకాలం వుండిగం? యింకెంతకాలం ఈ బానిసత్వం? ఈ నీచపు బతుకూను; నికృష్టజీవితం ఎంతకాలం భరించ గలడు!

తమ సీమలోని ప్రతి చెట్టూ, ప్రతి రాయీ, ప్రతి గడ్డా ఆశలు చూపి ఆహ్వానిస్తోన్నాయి. ముందుకు పిలుస్తు న్నాయి. ఏనాటికైనా బిడ్డ దొరుకుతాడన్న ఆశ వెనక్కు

లాగుతోంది. ఇలా ఆశా, నిరాశల్లోపడి గింజకులాడుతూ సంక్రాంతి పండుగ ముందురోజునాడు తూరుపొ్వలాన్నించి తిరిగొస్తూన్న రామిరెడ్డి కుడికాలు పట్టుతప్పి గట్టుమీద ప్రక్కకు జారింది.

★ ★ ★

పంటకాలువ దాటి రోడ్డెక్కాడు రామిరెడ్డి. ఊళ్ళో నుంచి భోగిమంటల వెలుగులు కనబడుతూన్నాయి. ఊరు ఊరూ వుత్సాహంలో మునిగిపోయింది. రావిచెట్టుమీద చేరి రైతులు ఆయేడు ఎవరికెలా పండినదో, పంటల్ని గురించి మాట్లాడుకుంటున్నారు. ఆరు బయటి వాకిళ్ళల్లో చేరి ఆడవాళ్లు తెల్లారి లేచి చేయాల్సిన పిండివంటల్ని గురించి ముచ్చట్లు చేస్తున్నారు. వయసులో వున్న ఆడపిల్లలు అరుగులమీదచేరి తెల్లవారుజామున లేచి వేయాల్సిన ముగ్గుల్ని గురించి ఆశిస్తున్నారు. పసివాళ్ళు కేరింతలుకొట్తూ ఆడుకొంటున్నారు! రామిరెడ్డి బరువైన హృదయంతో పెద్దపెద్ద అంగలు వేసుకొంటూ యింటికిచేరాడు.

భర్తకోసం ఎదురుచూస్తూ కూర్చున్న లక్ష్మి రెడ్డి రాగానే, గోనెపట్టా పరిచి కంచంలో అన్నంపెట్టి, తనూ పెట్టుకొంది.

రామిరెడ్డికి అన్నం సహించలేదు. మజ్జిగన్నం కలుపుతూ వదిలివేసిపోయి కుక్క మంచానికి అడ్డంపడ్డాడు. లక్ష్మి తింటూన్న పళ్లెంలో నీళ్లుపోసి యీతచాప పరుచుకొంది.

"ఇక నేనిక్కడ ఓ క్షణంకూడా వుండలేను!" మంచంలో పక్కకు తిరుగుతూ అన్నాడు రెడ్డి. కుక్కిమంచం కిర్రుపెట్టింది. లక్ష్మి యీతచాపమీద అటూ ఇటూ మసిలింది.

ఆ రాత్రి లక్ష్మికి కొడుకునిగురించీ, రెడ్డికి తన వూరుని గురించీ పీడకలలతోనూ, సుఖ స్వప్నాలతోనూ గడిచి పోయింది.

మకరసంక్రాంతి మందహాసంతో కాలుపెట్టింది. తొలి కోడి కూసింది. తెల తెలవారుతోంది. పిట్టలు కిచుకిచుమంటున్నాయి. గాఢంగా కమ్ముకున్న చీకట్లు తేలిపోతున్నాయి. కాకులు గూళ్ళలోంచి లేచి కావుకావు మంటూ యిళ్ళ మీద వాలుతున్నాయి.

జీతగాళ్ళు లేచి, గొడ్లదగ్గర బాగుచేసి కుడితిపెట్టి మేతలేస్తున్నారు. ఇంటి కోడళ్ళు లేచి కవ్వం తిప్పుతూ కృష్ణ లీలలు పాడుతున్నారు. ఆడబిడ్డలు అప్పుడే లేచి ఆవలిస్తో వదినలతో సరసాలాడుతున్నారు. పల్లెపడుచులు పాలు పితుకుతూంటే అత్తగారు కోడళ్ళమీద, పనిపాటలు చేసేవాళ్ళ మీద పెత్తనాలు చెలాయిస్తోంది.

మంచు తెరలను తోసుకొని వీస్తూన్న చల్లగాలికి యిళ్ళల్లో కట్టిన కొత్త వరికంకులు వూగుతోన్నాయి. వూగుతూన్న కంకులపై పిచ్చికలు వాలుతోన్నాయి.

ఉదయభానుడు అరుణ కిరణాల్తో రెడ్డి పాలేన్ని ముంచెత్తుతోన్నాడు. భూదేవి రంగవల్లికలతో అలంకరించుకొని మురిసిపోతోంది.

నేలంతా తెల్లటి ముగ్గులు. ముగ్గులమధ్య పెట్టిన గొబ్బెమ్మల తల్లోని బంతిపూవులు రాగకాంతికి తలలు వంచుతున్నాయి. చామంతులు అరుణ కాంతులకు సిగ్గుపడు తున్నాయి.

పాలెంలో ఆనందం పందిరివేసింది. సంతోషం వెల్లి విరిసింది. అంతా కోలాహలం. గ్రామస్థులు హడావుడిగా తిరుగుతోన్నారు. అందరిలోనూ ఒకటే కనపడుతుంది. నిర్మల హృదయాలు. తీర్చిదిద్దిన రూపురేఖలూ కళ్ళల్లో కాంతులు. అందరి ముఖాల్లోనూ ఒకటే కళ. జీవనకళ వుట్టి పడుతోంది ఆ రోజు.

చుట్టుపక్కల పల్లెలనుంచి బీదవాళ్ళు జోలెలు కట్టు కొని గ్రామంలోకి బిలబిలా పరుగెత్తు కొస్తున్నారు. చాకలీ, మంగలీ, మొదలైన పనిపాటలవాళ్ళు గోతాలు బుజాన వేసు కొని రైతుల యిళ్ళకు పరుగులు తీస్తూన్నారు. హరిదాసులూ, దాసర్లూ, బుర్రకథవాళ్లూ, చెంచువాళ్ళూ వీధులవెంట పాడు కొంటూ బయలుదేరారు.

రెడ్డిపాలెంలోని రైతులంతా బలిచక్రవర్తి వార సత్వాన్ని నిలబెట్టుకొంస్తున్నారు. కలవాళ్ళందరూ ఆసక్తితో పండుగనాడు శక్తికొలదీ ధాన్యం దానంచేస్తూ వుంటారు. రెడ్డిపాలేనికి దాదాపు ఆ చుట్టుపట్ల పదిగ్రామాల్నుంచి బిచ్చ గాళ్ళు వస్తారు. ఆ రోజున దోసిళ్ళతో పెట్టాల్సిన వాళ్ళకు దోసిళ్ళతోనూ, చేటలతో పెట్టాల్సిన వాళ్ళకు చేటలతోనూ, గంపలతో పెట్టాల్సిన వాళ్ళకు గంపలతోనూ వడ్లు పెడుతూ,

పిల్లలచేతా, భార్యలచేతా పెట్టిస్తూ, రైతులు సంతృప్తి పడుతూన్నారు.

రామిరెడ్డి ఆ రోజున ఆలస్యంగా లేచి బద్ధకంగా వళ్లు విరుచుకొంటూ "ఇదిగో! ఎక్కడ?" అంటూ లక్ష్మిని పిలిచాడు. లక్ష్మి యింట్లో లేదు. పొద్దున్నే లేచి బయటకెళ్ళింది. రామిరెడ్డి చావిటి గడపమీద కూర్చుని, వీధుల్లో జరుగుతూన్న సంబరాన్ని, కోలాహలాన్నీ చూస్తూ బాలిరెడ్డి పుట్టిన ఏడు తను సంక్రాంతి పండుగ ఎంతగొప్పెత్తుగా చేసిందీ తలచుకొంటూన్నాడు.

"పండుగ దొరా! పండగ. సంకురాత్తిరి పండుగ!మా గొప్పగా పెట్టించాలి! గొప్ప పెబువులు!" పదిమంది బిచ్చగాళ్ళగుంపు ఒకర్నొకరు తోసుకొంటూ జోలెలు ముందుకు చాచి రామిరెడ్డి ముందు నిలబడ్డారు.

రామిరెడ్డి కళ్ళచుట్టూ తిరిగిన కన్నీళ్ళనుచూసి బిచ్చగాళ్లు అలా కొండంత ఆశతో వచ్చి, నిరాశగా వుసూరుమంటూ తిరిగిపోతూంటే రామిరెడ్డి చెంపలమీందగా కన్నీటి చుక్కలు రాలి గడప మెట్లపై పడినయ్

అంతలోనే, ఆ యిల్లూ ఈ యిల్లూ తిరిగి బిచ్చమెత్తి తెచ్చిన వడ్లగంప నెత్తిన పెట్టుకొని సీతాలక్ష్మి యింటికొచ్చింది. వడ్లగంప దించుతూన్న లక్ష్మిని చూసిన రామిరెడ్డి కడుపులో రంపపుకోత జరుగుతూన్నట్లు బాధపడ్డాడు.

గంపలకొద్దీ ధాన్యంపెట్టిన చేతుల్తోనే సీతాలక్ష్మి బిచ్చమెత్తింది! భర్త వ్యధను గమనించిన లక్ష్మి వడ్లగంప దించి దిగులుగా భర్తవక్కనే కూర్చొంది.

మళ్ళీ మరో బిచ్చగాళ్ళగుంపు వచ్చిపడింది. రెడ్డిదంపతుల వాలకాన్ని చూసి వుసూరుమంటూ తిరిగిపోతూన్నారు. తిరిగిపోతూన్న బిచ్చగాళ్ళను వెనక్కు పిలిచి లక్ష్మి, రెడ్డి ముందు వడ్లగంపనుపెట్టి భర్తకళ్ళలోకి చూసింది.

ఆమె కళ్ళలో ఏ మెరుపు కన్పించిందో రామిరెడ్డి రక్తంలో బలి, శిబిచక్రవర్తుల దాతృత్వం, దానకర్ణుని త్యాగనిరతీ ప్రవహించింది!

దోసిలితో ధాన్యంతీసి బిచ్చగాళ్ళకు వేశాడు. బిచ్చగాళ్ళగుంపు పెద్దదైపోతోంది. బిలబిలా అరుచుకొంటూ వరుగెత్తుకొస్తున్నారు. తోసుకువస్తోన్న బిచ్చగాళ్ళనుచూసి రామిరెడ్డి వుద్వేగంతో లక్ష్మి రెండుచేతులూ తను పట్టుకొని ఆమెచేత బిచ్చగాళ్ళకు వడ్లు పెట్టిస్తున్నాడు.

జోలిపట్టి బిచ్చం అందుకొంటూన్న పదేళ్ళపసివాడు "అమ్మా!" అంటూ సీతాలక్ష్మి వడిలో వాలిపోయాడు.

"అయ్యో! నాతండ్రి!" అంటూ కుర్రాణ్ణి రొమ్ముకు గాఢంగా వత్తుకొంది.

రామిరెడ్డి లక్ష్మిచుట్టూ చేతులువేసి, తల్లి హృదయానికి హత్తుకుపోయిన కొడుకును తన ఛాతీకి దగ్గరగా తీసుకొన్నాడు.

బాలిరెడ్డి వెనకే జోలిపట్టుకొని నిలబడ్డ ఓ కుంటివాడికి ఆదృశ్యం చూసేసరికి వళ్లు పులకరించింది! కళ్ళనుంచి ఆనంద బాష్పాలు రాలినయ్.

కళ్ళుతుడుచుకొంటూ కుంటివాడు చెప్పాడు రెడ్డికి, తను రైల్లో అడుక్కొంటూండగా బాలిరెడ్డి దొరికిన సంగతీ;

తర్వాత ఎలా పెంచిందీను. పండక్కు గ్రామాల్లో వడ్లు దండిగా దొరుకుతాయని, ఆ చుట్టుపక్క గ్రామాలు తిరిగి ఆరోజుకు రెడ్డిపాలెం చేరినట్టూ చెప్పాడు.

ఆ మకర సంక్రాంతి రామిరెడ్డికి ఆనంద సంక్రాంతి ఐంది. ఆ మధుర సంక్రాంతినాడే రామిరెడ్డి ఆశలు చిగురించాయి; జీవన రేఖలు ప్రకాశించాయి.

ఆనాటి సాయంత్రమే లక్ష్మీరెడ్డి దంపతులు తిరిగొచ్చిన ఆశలతో-బాలిరెడ్డితో తమ వూరుకు బయలుదేరారు.

పశ్చిమదిక్కున, కొండలదాటుకుపోతూన్న సూర్యుని ఎర్రటికాంతులు నుదుటిపై పడుతూండే నిండు ఆశలతో రామిరెడ్డి బలిచక్రవర్తిలా రంగవల్లికలను దాటుకొంటూ, భార్యాపుత్రుడితో పుట్టిపెరిగిన జీవగడ్డకు - జన్మభూమికి- రత్నగర్భ రాయలసీమకు పయనమై పోయాడు.